

Muxlisa YO'LDOSHEVA,

Tayanch doktorant, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent, O'zbekiston

E-mail: yoldoshevamuxlisa673@gmail.com

Dotsent X.Bakirova taqrizi asosida

BO'LAJAK TARJIMONLARDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISHDA AUTENTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak tarjimonlarda sotsiolingvistik kompetensiyani takomillashtirishda autentik materiallardan foydalanishning lingvodidaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Natijalar autentik matnlar, audio-video materiallar, ommaviy axborot vositalari materiallari, real yozishmalar, reklama, intervyu va kasbiy hujjatlardan maqsadli foydalanish talabalarida registrni farqlash, ijtimoiy rollarni anglash, nutqiy etiket formulalarini tanlash, dialekt va nutq variantlarini aniqlash, madaniy konnotatsiyalarni tushunish hamda ularni tarjimada adekvat qayta ifodalash imkonini kengaytirishini ko'rsatdi. Tadqiqot natijasida autentik materiallar asosida sotsiolingvistik kompetensiyani rivojlantirishning tanlash, kontekstual tahlil, tarjima-transformatsiya va refleksiv baholash bosqichlaridan iborat metodik algoritmi taklif etildi.

Kalit so'zlar: bo'lajak tarjimon, sotsiolingvistik kompetensiya, autentik material, tarjima kompetensiyasi, kommunikativ vaziyat, registr, nutqiy etiket, madaniy kontekst, pragmatik moslik, tarjimon tayyorlash.

USING AUTHENTIC MATERIALS TO ENHANCE SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE IN FUTURE TRANSLATORS

Annotation

This article analyzes the linguodidactic potential of using authentic materials to enhance the sociolinguistic competence of future translators. The professional activity of a modern translator requires not only mastery of the grammatical, lexical, and semantic systems of a foreign language and the native language, but also an understanding of how linguistic units are used in accordance with a particular social situation, communicative purpose, addressee, social status, and cultural context. As a result of the study, a methodological algorithm for developing sociolinguistic competence through authentic materials is proposed, consisting of the stages of material selection, contextual analysis, translation and transformation, and reflective assessment.

Keywords: future translator, sociolinguistic competence, authentic material, translation competence, communicative situation, register, speech etiquette, cultural context, pragmatic appropriateness, translator training.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Аннотация

В данной статье анализируются лингводидактические возможности использования аутентичных материалов в совершенствовании социолингвистической компетенции будущих переводчиков. Результаты показали, что целенаправленное использование аутентичных текстов, аудио- и видеоматериалов, материалов средств массовой информации, реальной переписки, рекламы, интервью и профессиональной документации расширяет возможности студентов в разграничении регистров, понимании социальных ролей, выборе формул речевого этикета, определении диалектных и речевых вариантов, интерпретации культурных коннотаций и их адекватном воспроизведении в переводе. В результате исследования предложен методический алгоритм развития социолингвистической компетенции на основе аутентичных материалов, включающий этапы отбора материалов, контекстуального анализа, переводческой трансформации и рефлексивного оценивания.

Ключевые слова: будущий переводчик, социолингвистическая компетенция, аутентичный материал, переводческая компетенция, коммуникативная ситуация, регистр, речевой этикет, культурный контекст, прагматическая адекватность, подготовка переводчиков.

Kirish. Globallashuv va xalqaro kommunikatsiyaning jadallashuvi tarjimon kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan talablarni sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Bugungi tarjimon uchun xorijiy til birliklarining lug'aviy ma'nosini bilish yoki grammatik jihatdan to'g'ri tarjima yaratishning o'zi yetarli emas. U muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy maqomi, yoshi, kasbiy mavqei, madaniy mansubligi, kommunikativ niyati, muloqotning rasmiy yoki norasmiy xarakteri kabi omillarni hisobga olib, manba matndagi mazmun va ijtimoiy-kommunikativ ma'noni maqsad tilida adekvat ifodalay olishi kerak.

Kommunikativ kompetensiya konsepsiyasida tilni grammatik jihatdan bilish bilan bir qatorda uni muayyan ijtimoiy vaziyatga mos qo'llash muhim o'rin tutadi. M. Canale va M. Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik va strategik komponentlar bilan bog'liq murakkab tizim sifatida talqin qilganlar [1]. Ushbu yondashuvga ko'ra, til egasi yoki tarjimon

faqat qanday gap tuzishni emas, balki qaysi vaziyatda, kimga, qanday shaklda va qanday ijtimoiy ma'no bilan murojaat qilishni ham bilishi zarur.

Sotsiolingvistik kompetensiya ayniqsa tarjimon uchun muhimdir, chunki bir xil mazmun turli kommunikativ muhitlarda turlicha shaklda ifodalanishi mumkin. Masalan, rasmiy uchrashuvdagi murojaat shakli, do'stlar o'rtasidagi suhbat, xizmat yozishmasi, siyosiy nutq, televizion intervyu yoki internetdagi norasmiy muloqot bir-biridan lug'at, sintaktik qurilish, nutqiy etiket, registr va pragmatik xususiyatlari bilan farqlanadi.

Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida ham sotsiolingvistik kompetensiya til qo'llanishining ijtimoiy jihatlari bilan ishlash uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar sifatida tavsiflanadi. Mazkur kompetensiya doirasida ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi til vositalari, xushmuomalalik konvensiyalari, registr farqlari, dialekt va aksent kabi jihatlari

alohida ko'rsatilgan [2]. CEFRda sotsiolingvistik moslik tegishli registri tanlash, sotsiomadaniy signallarni anglash va vaziyatga mos nutqiy xatti-harakatni amalga oshirish bilan bog'lanadi.

Bu talablar tarjimon tayyorlashga ham bevosita taalluqlidir. European Master's in Translation Competence Framework 2022 hujjatida til va madaniyat kompetensiyasi tarkibida lingvistik, sotsiolingvistik, madaniy va transmadaniy bilim hamda ko'nikmalar professional tarjima kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlari sifatida qayd etilgan [3]. Hujjatda tarjimon ijtimoiy, geografik va tarixiy til variantlarining funksiyasini angalay olishi, madaniy birliklar, qadriyatlar, presuppozitsiyalar, allyuziyalar va stereotiplarni aniqlashi zarurligi ta'kidlanadi.

Biroq an'anaviy darslik materiallari ko'pincha real kommunikatsiyadagi til variativligini to'liq aks ettira olmaydi. Undagi dialog va matnlar ma'lum grammatik yoki leksik birlikni o'rgatish maqsadida sun'iy ravishda soddalashtirilishi mumkin. Natijada talabalar grammatik jihatdan to'g'ri, ammo real ijtimoiy vaziyat uchun tabiiy bo'lmagan nutq variantlarini o'zlashtirish xavfiga duch keladi.

A.Gilmore autentik materiallar va darslik diskursi o'rtasidagi tafovutni tahlil qilib, autentik materiallar o'rganuvchini tabiiy til, real kommunikativ vaziyat va haqiqiy diskurs xususiyatlari bilan tanishtirishni qayd etadi [4].

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak tarjimonlarda sotsiolingvistik kompetensiyani takomillashtirishda autentik materiallardan tizimli foydalanish alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi bo'lajak tarjimonlarda sotsiolingvistik kompetensiyani takomillashtirish jarayonida autentik materiallardan foydalanishning lingvodidaktik imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalashning metodik mexanizmini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot nazariy-analitik xarakterga ega bo'lib, unda qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, tasniflash, umumlashtirish va lingvodidaktik modellashirish metodlari qo'llanildi.

Tadqiqot materiallari sifatida kommunikativ va sotsiolingvistik kompetensiyaga oid nazariy ishlar, CEFR Companion Volume 2020, European Master's in Translation Competence Framework 2022, shuningdek, autentik materiallardan xorijiy til ta'limida foydalanishga bag'ishlangan tadqiqotlar tanlandi.

Autentik material deganda dastlab pedagogik maqsadda emas, balki real kommunikativ ehtiyojni qondirish uchun yaratilgan tabiiy til materiali tushunildi. Gilmore autentiklik tushunchasining bir necha talqinlari mavjudligini ko'rsatib, real hayot diskursi va maxsus darslik uchun yaratilgan til materiali o'rtasidagi tafovutga e'tibor qaratadi [4]. Autentik materiallarni tanlashda mazmuniy autentiklik, kommunikativ tabiiylik, sotsiomadaniy qiymat, kasbiy ahamiyat, til darajasiga muvofiqlik, tarjima muammosining mavjudligi va didaktik ishlov berish imkoniyati asosiy mezonlar sifatida belgilandi.

Tadqiqot natijalari. Tahlil natijalari autentik materiallardan foydalanish bo'lajak tarjimonlarda sotsiolingvistik kompetensiyaning bir nechta o'zaro bog'liq komponentlarini rivojlantirish imkonini berishini ko'rsatdi.

Tarjimon manba matnning rasmiy, yarim rasmiy, neytral, norasmiy yoki so'zlashuv registriga mansubligini aniqlashi kerak. Bir til uchun tabiiy bo'lgan registr shakllari ikkinchi tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega bo'lmazligi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi: Could you possibly send me the document by Friday? va Send me the file by Friday jumalari mazmun jihatidan yaqin bo'lsa-da, ularning kommunikativ ta'siri va xushmuomalalik darajasi bir xil emas. Tarjimon grammatik mazmunni emas, balki nutqiy munosabatni ham saqlashi zarur.

Autentik biznes yozishmalari, intervyular va kundalik suhbatlar bilan ishlash talabaga registrlar o'rtasidagi real farqlarni kuzatish imkonini beradi.

Muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat tarjima strategiyasini belgilaydigan asosiy omillardan biridir. Rahbar-xodim, o'qituvchi-talaba, shifokor-bemor, sotuvchi-mijoz yoki do'st-do'st munosabatlarida qo'llaniladigan til shakllari farqlanadi.

Sotsiolingvistik kompetensiyaning yana bir muhim ko'rsatkichi tildagi madaniy ma'no qatlamlarini tushinishdir. Bunga murojaat shakllari, milliy realiyalar, hazil, kinoya, stereotip, metafora, tarixiy va ijtimoiy allyuziyalar kiradi.

EMT kompetensiya ramkasida tarjimon yozma yoki og'zaki matndagi madaniy elementlar, qadriyatlar, presuppozitsiyalar, allyuziyalar va stereotiplarni aniqlashi hamda maqsad madaniyatining kommunikativ konvensiyalarini hisobga olishi zarurligi ko'rsatiladi [3].

Demak, autentik material bilan ishlash faqat yangi so'zlarni o'rganish vositasi emas, balki matn ortidagi ijtimoiy va madaniy kodni aniqlash mexanizmi sifatida qo'llanishi kerak.

Salomlashish, uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish, iltimos qilish, taklifni rad etish, fikrga qo'shilmaslik kabi kommunikativ aktlar turli madaniyatlarda bir xil shaklda ifodalanmaydi.

Masalan, ingliz tilida fikrga bilvosita qarshi chiqish:

I see your point, but I'm not entirely sure that... kabi yumshoq strategiyalar bilan ifodalanishi mumkin. Uni so'zma-so'z tarjima qilishdan ko'ra, maqsad tilidagi kommunikativ norma va adresat maqomiga mos variantni tanlash muhimroq.

CEFR sotsiolingvistik moslikni aynan xushmuomalalik shakllaridan foydalanish, kommunikativ vazifani tegishli usulda bajarish, ijtimoiy signallarni tanish va mos registri tanlash qobiliyatlari bilan bog'laydi [2].

Autentik audio va video materiallar talabalarni darsliklarda kam uchraydigan aksent, dialekt, so'zlashuv tili, qisqartma, jargon va nutq tezligi bilan tanishtiradi.

Professional tarjimon uchun bu ayniqsa og'zaki tarjima, audiovizual tarjima va subtitrlashda muhimdir.

EMT 2022 tarjimonlardan tilning ijtimoiy, geografik va tarixiy variantlari funksiyasini anglash hamda tegishli grammatik, leksik va idiomatik birliklarni qo'llash qobiliyatini talab qiladi [3].

O'rganilgan manbalarni umumlashtirish asosida bo'lajak tarjimonlarda sotsiolingvistik kompetensiyani rivojlantirish uchun quyidagi to'rt bosqichli algoritim taklif etildi:

- 1-bosqich. Autentik materialni tanlash
- 2-bosqich. Sotsiolingvistik-kontekstual tahlil
- 3-bosqich. Tarjima va transformatsiya
- 4-bosqich. Refleksiya va baholash

Ushbu ketma-ketlik autentik materialni oddiy o'qish yoki tinglash vositasidan kasbiy tarjima vazifasiga aylantiradi.

Béresová tomonidan olib borilgan tadqiqot ham autentik materiallar talabalarga tabiiy ingliz tili hamda madaniy muhitni kuzatish imkonini berishini va bu jarayon sotsiolingvistik xabardorlik hamda madaniy repertuarining rivojlanishiga xizmat qilishini ko'rsatadi [5].

Muhokama. Olingan natijalar autentik materiallardan foydalanishni bo'lajak tarjimonlarning sotsiolingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning samarali lingvodidaktik vositalaridan biri sifatida baholash imkonini beradi.

Birinchidan, autentik material tilni kontekstdan ajratmasdan o'rgatish imkonini beradi. Darslikda alohida berilgan grammatik konstruktsiya real muloqotda ijtimoiy maqom, emotsional holat, nutq maqsadi va madaniy me'yor bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Shu sababli tarjimon uchun til birligi lug'aviy yoki grammatik ma'nodan tashqari sotsiolingvistik qiymatga ham ega.

Ikkinchidan, autentik materiallardan foydalanish manba til va maqsad til madaniyatlarini qiyoslash imkoniyatini kengaytiradi. Tarjimon uchun mazkur qiyoslash ayniqsa muhim, chunki uning vazifasi nafaqat ikki til o'rtasidagi, balki ikki kommunikativ madaniyat o'rtasidagi vositachilikdan iborat.

Uchinchidan, real materiallar talabalarda tarjima qarorini asoslash ko'nikmasini rivojlantiradi. Bir sotsiolingvistik birlik

uchun bir nechta tarjima varianti mavjud bo'lishi mumkin. To'g'ri variantni tanlash kontekst, maqsad, adresat va funksiyaga bog'liq.

Masalan, inglizcha You guys murojaati barcha kontekstlarda bir xil tarzda tarjima qilinmaydi. Do'stona suhbatda bir variant, xizmat muloqotida boshqa variant talab etilishi mumkin. Demak, tarjimonning vazifasi lug'atdagi birinchi ekvivalentni tanlash emas, balki kommunikativ jihatdan mos ekvivalentni aniqlashdir.

To'rtinchidan, autentik materiallar tarjimonning sotsiologik sezgirligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda talaba matndagi grammatik yoki leksik xatoni emas, balki adresat uchun noo'rin, haddan tashqari rasmiy, ortiqcha norasmiy yoki madaniy jihatdan nomuvofiq ifodani ham sezishni o'rganadi.

Gilmore autentik materiallarning asosiy afzalliklaridan biri sifatida o'rganuvchini darslik diskursidan tashqaridagi real til bilan tanishtirishni ko'rsatadi [4]. Boshqa tadqiqotlarda ham autentik materiallardan foydalanish kommunikativ va madaniy kompetensiyaning rivojlanishi bilan bog'liq ijobiy natijalar qayd etilgan [5; 6].

Shu bilan birga, autentik materiallardan foydalanishda muayyan metodik cheklavlar ham mavjud. Autentik matnning haddan tashqari murakkabligi, dialektal birliklarning ko'pligi, tez nutq, tushunarsiz madaniy realiyalar yoki talabaning tayyorgarlik darajasiga mos bo'lmagan mazmun o'quv motivatsiyasiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Gilmore ham autentik materialdan foydalanishda matn murakkabligi va topshiriq dizayni muhim omil ekanini ta'kidlaydi [4].

Shuning uchun autentiklikning o'zi metodik samaradorlikni kafolatlamaydi. Material didaktik maqsadga muvofiq tanlanishi va unga mos topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi lozim.

Bo'lajak tarjimonlar uchun quyidagi turdagi mashqlar ayniqsa samarali hisoblanadi:

- autentik dialogdagi rasmiy va norasmiy birliklarni ajratish;
- bir vaziyatni turli ijtimoiy rollarga mos qayta yozish;
- nutqiy etiket birliklari uchun funksional tarjima variantlarini aniqlash;
- film yoki intervyudagi dialektal birliklarni standart til bilan qiyoslash;
- tarjimada yo'qolgan madaniy ma'noni aniqlash;
- bir matnni turli auditoriyalar uchun tarjima qilish;
- noto'g'ri registrda berilgan tarjimani tahrir qilish;

tarjima variantlarini sotsiologik mezonlar asosida qiyoslash;

real biznes yozishmasi yoki OAV matniga tarjima briefini tuzish;

tarjima qarorini kontekst va kommunikativ vaziyat asosida izohlash.

Bunday mashqlar tarjima mashg'ulotini oddiy ekvivalent qidirish faoliyatidan chiqarib, talabaning lingvistik, sotsiologik, pragmatik, madaniy va strategik kompetensiyalarini integrativ rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Bo'lajak tarjimonlarda sotsiologik kompetensiyani takomillashtirish professional tarjimon tayyorlashning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Tarjimada grammatik va semantik ekvivalentlikning o'zi kommunikativ adekvatlikni ta'minlamaydi. Tarjimon manba matnning ijtimoiy vaziyati, adresati, kommunikativ maqsadi, registri, nutqiy etiketi, madaniy konnotatsiyasi hamda til variativligini anglay olishi zarur.

Tadqiqot natijalari autentik materiallar bo'lajak tarjimonlarni real til muhiti bilan bog'lovchi samarali lingvodidaktik vosita ekanligini ko'rsatadi. Autentik matn, audio-video material, yozishma, intervyu, reklama, ommaviy axborot vositasi materiali va professional hujjatlar talabalarga til birliklarining tabiiy ijtimoiy kontekstda qanday ishlashini kuzatish imkonini beradi.

Autentik materiallardan foydalanish orqali talabalarda:

- birinchidan, kommunikativ vaziyatni aniqlash;
 - ikkinchidan, til registrini farqlash;
 - uchinchidan, ijtimoiy rollar va nutqiy etiketni anglash;
 - to'rtinchidan, madaniy birlik va konnotatsiyalarni aniqlash;
 - beshinchidan, tilning ijtimoiy va hududiy variantlarini tushunish;
 - oltinchidan, kommunikativ jihatdan adekvat tarjima strategiyasini tanlash ko'nikmalarini takomillashtirish mumkin.
- Shu asosda autentik materiallardan foydalanishni tanlash → sotsiologik-kontekstual tahlil → tarjima va transformatsiya → refleksiv baholash ketma-ketligida tashkil etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.
- Mazkur yondashuv sotsiologik kompetensiyani alohida nazariy bilim sifatida emas, balki bo'lajak tarjimonning real kasbiy tarjima faoliyatida kommunikativ va madaniy jihatdan mos qaror qabul qilishini ta'minlovchi amaliy kompetensiya sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1, No. 1. P. 1–47. DOI: 10.1093/applin/I.1.1.
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment: Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
3. European Commission, Directorate-General for Translation. European Master's in Translation: Competence Framework 2022. Brussels: European Commission, 2022.
4. Gilmore A. Authentic Materials and Authenticity in Foreign Language Learning // *Language Teaching*. 2007. Vol. 40, No. 2. P. 97–118. DOI: 10.1017/S0261444807004144.
5. Bérešová J. Benefits of Exploiting Authentic Materials for Developing Sociolinguistic Competence // *International Journal of New Trends in Social Sciences*. 2022. Vol. 6, No. 2. P. 64–72. DOI: 10.18844/ijss.v6i2.6652.
6. Kuchkarova N. Development of Socio-Cultural Competence in Students Based on Authentic Materials // *O'zMU Xabarlari / ACTA NUUZ*. 2024. No. 1(1.3.1). DOI: 10.69617/nuuz.v1i1.3.1.1523.
7. Hussein N. O., Elttayef A. I. The Effect of Using Authentic Materials on Developing Undergraduate EFL Students' Communicative Competence // *Journal of Literature, Languages and Linguistics*. 2018. Vol. 47.
8. Kiraly D. A Social Constructivist Approach to Translator Education: Empowerment from Theory to Practice. Manchester: St. Jerome Publishing, 2000.